

Sosiaalireportaasin vaiheet

JYRKI PIETILÄ

Lehtimiehet Oy:n vaiheiden pengonta jatkuu. Urpo Lahtisesta kirjoitettujen kolmen elämäkerran ja Tampereen Työväen Teatterissa esitetyn ”Urpo”-näytelmän lisäksi on nyt saatu arvokkaasti kansiin Veikko Ennala.

Tommi Liimatan toimittama teos ”Lasteni isä on veljeni ja muita lehtikirjoituksia” (Ennala 2007) sisältää sata Ennalan, Lahtisen lempitoimittajan, juttua vuosilta 1943–1991. Ennala toimi vasta vähän yli parikymppisenä jatkosodan lopulla rintamakirjeenvaihtajana, ja sitten rauhan koitettua jatkui hänen journalistinpolkunsa mm. Valkeakosken Sanomien pakinoitsijana ja sittemmin Avun reportterina.

Lehtimagnaatti Lahtinen palkkasi Ennalan (1922–1991) Hymyyn 1966. Alkoi Ennalan värikkään lehtimiesuran kaikkein värikkäin vaihe. Vapaat kädet saanut toimittaja rikkoi tabuja herrättäen niin ihastusta, vihastusta kuin ylenkatsetta. Mutta kukaan ei voi kiistää, että Ennala oli luettu – vähän samoina vuosina, jolloin kovaa valuuttaa olivat myös vaikkapa Kauko Kareen best-selleri ”Tähän on tultu” tai Aikamiesten listakes-toykkönen ”Iltatuulen viesti”. Ennalan juttujen vetovoima oli avaintekijöitä Hymyn kolkutellessa pohjoismaiselle aikakauslehdelle tosi kovaa puolen miljoonan kappaleen levikkipyykkiä.

Ennala kirjoitti Hymyyn jo 1960-luvun lopulla esimerkiksi vankeinhoidosta, mielenterveyskysymyksistä, seksuaalisuudesta ja päihteistä LSD:tä myöten. Maan parturintuoleilla on luettu ahkerasti myös vaikkapa Ennalan tilitysjuttua seurapiirirouva Annikki Ant-Wuorisesta ja hänen erotomaniastaan tai kohutoimittajan pikku tutkielmaa Irwin Goodmanista ja hänen Ryysyranta-talonsa tupaantuliaisista.

Sensaatioita, tirkistelyä, monen mielestä kosolti myös huonoa makua, Ennalassa saattoi ärsyttää myös hänen tapansa nähdä asiat yksilötapauksina tai -kohtaloina, vailla ns. yhteiskunnallista

kytkentää. Hänen ankarimpienkin kriitikkojensa tulee tunnustaa Ennalassa olleen myös vakavaa epäkohtien penkojaa ja maailmanparantajaa. Hänen kaverinsa Matti Jämsä on jäänyt aikakauslehdistön historiaan seikkailuistaan ja toilailuistaan. Avun 1950-luvun reportaaseissaan Jämsä kokeili mm. laskuvarjohyppyä neljän kilometrin korkeudesta ja auton ajamista laiturilta veteen. Hän antoi haudata itsensä elävänä tai osallistui kerran missikisoihin (Numminen 2003, 42–49).

Näihin tempppureportaaseihin osallistui Ennalakin jonkin verran, kuten ilmenee Liimatan toimittamasta kirjasta.

Mikä ihmeen sosiaalireportaasi?

Ei liene keinotekoista koetella, miten Ennalaan yhdistyisi käsite sosiaalireportaasi – josta on Suomessa itse asiassa puhuttu yllättävän vähän. Huomautettakoon toki alkuun, että Ennalan journalistiseen tuotantoon sopinee termi reportaasi vain, jos tämän termin merkitystä venytetään vähintään yli äyräiden.

Olisikohan Ennala, mää itte, kirjoittanut montakaan juttua, jotka täyttäisivät vaikkapa norjalaisen Jo Bech-Karlsenin (1986, 82–85) – viime aikojen tunnustetun pohjoismaisen reportaasiauktoriteetin – reportaasille asettamat vaateliaat tunnusmerkit: (1) toimittajan paikallaolo tai osallistuminen, (2) henkilökohtainen sävy, (3) tietty itenäisyys suhteessa (uutis)tapahtumaan tai ajan kohtaisilmiöön, (4) tarkastelun monipuolisuus, (5) ilmaisun vaihtelevuus, (6) koostuminen elementeistä, (7) eepisyys, tarinallisuus, (8) ympäristön ja henkilöiden kuvaaminen, (9) tunteisiin vetoavuus.

Jo Pohjanlahden toiselta puolelta löytyy sosiaalireportaasiin, reportaasin alagenreen, paneutuneita asiantuntijoita. Heitä on ainakin Britt Hul-

tén, joka on muun muassa koonnut kokoelman vuosina 1923–1993 ruotsalaisissa sanoma- ja aikakauslehdissä ilmestyneitä sosiaalireportaaseja sekä kirjoittanut antologiaansa mielenkiintoisen esiartikkelin (Hultén 1995, 7–24).

Sosiaalireportaasin tekijä elähdyttää Hulténin mukaan sama motiivi, joka on saanut nuoret ihmiset yleisemminkin hakeutumaan journalisteiksi: haave siitä suuresta jutusta, joka ”herättää niin vallanpitäjät kuin kansalaiset, muuttaa todellisuutta ja saa merkityksensä kuvauskohteistaan”.

Sosiaalireportaasin lukija on tyypillisesti keski- tai yläluokan edustaja, jolle juttu valottaa yhteiskunnan alemmille tikkaille juuttuneiden kokemuksia. Mutta, Hultén lisää, sosiaalireportaasin ei tarvitse välttämättä tai määritelmänomaisesti käsitellä vain hätää tai ongelmia. Esimerkiksi 1930-luvun ruotsalainen sosiaalireportteri saattoi herkästi innostua maalailemaan kauniin sanoin länsinaapurimme kansankodin orastavaa luopaavaa kehitystä.

Hultén yhtyy niiden reportaasintutkijoiden joukkoon, jotka näkevät, että 1800-luvun lopun kirjallinen realismi ja naturalismikin olivat nykyaikaisen sanomalehtireportaasin suuria innoittajia. Émile Zola – pelottavine muistilehtiöineen – on monen mielestä reportaasin ja ehkä aivan erityisesti sosiaalireportaasin tärkein kantaisä. Reportaasi on perin litterääri journalistinen genre, vaikka joskus taannoin Suomessakin alettiin jo yleisesti unohdella, mikä on rutiininomaisen selostuksen ja aidon reportaasin välinen ero.

Reportaasin litterääriydestä kielinee sekini, että se on löytänyt ja löytää yhä tiensä myös kirjankansien väliin. Hultén luettelee aika joukon ruotsalaisia reportaasikirjoja, joista useimmat ovat suomalaisille asianharrastajillekin outoja. Suomennetuihin ruotsalasiin reportaasikirjoihin kuuluu mm. Göran Palmén Tehtaassa. Tuttu asetelma: eityöläinen sonnustautuu työläiseksi ja tarkkailee, millaista se duunarin elämä onkaan. Onhan saksalainen Günter Wallraff toteuttanut tuon vielä raflaavammin: valepukeuduttuaan turkkilaiseksi siirtotyöläiseksi hän tarkkaili, miten saksalainen kansankoti kohtelee etnisesti vierasta.

Valtameren takaa voi sosiaalireportaasin yhtenä varhaisena legendana mainita Tanskasta siirtolaisena muuttaneen Jacob A. Riisin. Hän aloitti New York Tribunen, ns. penny paperin, poliisitoimittajana 1877 ja tuli näkemään suurkaupungin kaikkinaisen kurjuuden. Hän julkaisi lehden palstoilla suuren määrän kriminaali- ja sosiaali-

reportaaseja valokuvienkin kera ja myös tästä aihepiiristä kirjoja, ja hän oli lopulta presidentti Theodore Rooseveltinkin kunnioittama vaikuttaja. (Paneth 1983, 429.)

Juhani Aho: polun avaja

Ruotsalainen journalismin historiankirjoitus on selvästi suomalaista edellä. Kun Suomessa on panostettu – ennen muuta 1980-luvun lopulla päätökseen saadun ns. SSLH-projektin myötä – sanomalehdistöön instituutiona, niin Ruotsissa on kiinnostuttu eri tavalla journalismin ja journalistisen ilmaisun kehityksen tutkiskelusta. Kuvaavaa on sekin, että Britt Hulténin oppialaksi on mainittu massmedieretorik – termi, joka ei oikein edes käänny suomeksi.

Hultén osaakin mainita vuodentarkasti, missä luuraa riikinruotsalaisen sosiaalireportaasin alku. Wendela Webbe laati Aftonbladetiin – maan modernin journalismin käynnistäjälehteen – 1846 kirjoituksen ”Arbetarkarlens hustru”. Siinä hän kuvaa raatamistaan elättääkseen perheensä, mieskin kun on vähän avuton. Tekstissä vaimo jopa pyytää perheelleen apua lukijoilta. Juttu on epäilemättä maininnan arvoinen, mutta mahdollisesti se ei vielä oikein edusta ammattimaista journalismia.

Yhtä kaikki, jatkokysymys: missä ovat suomalaisen sosiaalireportaasin alkupisteet?

Ainakin Pietari Hannikainen käsitteli (Tommila 1988, 98) jo 1845–1847 ilmestyneessä Kanawa-lehdessään Viipurin läänin talonpoikien huonoa asemaa. Zachris Topelius – maan ensimmäinen ammattijournalisti – kirjoitti Helsingfors Tidningariin 1858 ja 1859 Helsingin köyhien surkeista oloista (ks. Helsinki Sakari Topeliuksen kuvaamana, 1940). Topelius vyöryttää teksteissään lukijan eteen jopa numeroita, kuten esimerkkejä korkeista vuokrista. Välillä hän äityy tekstissään puhuttelemaan ongelman keskeisiä aiheuttajia, ahneita talonmestajia. Mutta nuo Topeliuksen jutut olivat pikemmin – nykytermein ilmaistuna – asia-artikkeleita tai taustajuttuja. Ei noiden aikojen suomalainen toimittaja vielä tunkeutunut reportterin ottein havainnoimaan kurjalistoa ja sen oloja.

Ensimmäinen sosiaalireportterimme sanan varsinaisessa mielessä oli uskoakseni Juhani Brofeldt eli Aho. Kuopiolaisen Sawon päätoimittajaksi ryhtyminen loppuvuodesta 1886 kuori Ahosta näkyville uuden kirjoittajan – realistisen kir-

joittajan (Ahosta kirjailijana: ks. Niemi 1985). Hänen teoksiaan Rautatie (1884) ja Papin tytär (1885) pidetään Minna Canthin eräiden teosten ohella realismin merkittävimpinä suomalaisina varhaisteoksina, ja Ahon katsotaan sisäistäneen realistisen kirjailijakoulun ohjelman viimeistään vuonna 1884.

Lyhyeksi jäänyt realismin kausihan on Suomessa erityisesti 1880-luvun, aatteiden vuosikymmenen, ilmiö. Realismihan edellytti, että kirjailija tarttui ajan epäkohtiin, joita riitti. Kaupunkien liepeille syntyneet hökkelikylät lisäsivät sosiaalista epäviihtyvyyttä ja aiheuttivat juoppoutta. Huonot asunto-olot, pitkät työpäivät ja ravinnon puute vaaransivat terveyden. Maaseudun olot kärjistyivät: osa tilallisia vaurastui entisestään, mutta köyhimpien – erityisesti tilattomien – määrä lisääntyi sekkin.

Realismin ajajat odottivat Päivi Lappalaisen (1999, 8–15) mukaan, että kirjailijan on kuvattava todellisuutta ”mahdollisimman totuudenmukaisesti, ilman että hänen omat subjektiiviset näkemyksensä vääristäisivät syntyvää kuvaa”. Realistisen kirjailijan tuli, sanoo Lappalainen, olla ulkopuolinen tarkkailija. Realismin äärimuotoa on joskus kutsuttu indignaatiorealismiksi: kirjailijat tunsivat aitoa indignaatiota eli närkästystä sekä sosiaalieettisesti painottunutta myötätuntoa huonompiaisten kohtelua kohtaan.

Sawo oli Aholle oiva foorumi päästää itsessään piilevä sosiaalireportteri irti. Aho oli sopinut Pekka-veljineen julkaisijan, erään kirjanpainajan kanssa, että lehteä toimitetaan ”nuorsuomalaiseen henkeen”. Sawon linjaksi tuli Matti Kinnusen (1982, 163) mukaan sosiaalisesti sävyttynyt kieliohjelma.

Ahon Sawossa 30.12.1886 ilmestyneen ”Orjamarkkinat”-jutun aiheena ovat ”kunnallishuoneella” – kaiketi ilman muuta Kuopion – järjestetty ihmiskauppatilaisuus. ”Kunnan yhteisiä waiwaisia ja köyhiä on julkisella huutokaupalla tarjottu vähimmän waatiwalle hoidettawaksi ja elätettäväksi”, Aho kirjoittaa jutussaan.

Sisään kaupantekotilaan astuttuaan reportteri Aho hämmästy ja närkästy: ”Sokeita, silmäpuolia, wanhuksia ja keskenkaswuisia lapsia seisoi ja istuskeli siellä täällä muiden lomassa. Kaikkien heidän oli pitänyt saapuwille tulla, näytteeksi siitä, millaisia oliwat ja mitenkä paljon heistä kannattaisi maksaa. Muuan wanha waimo ei jaksanut pystyssäkään pysyä, waan oli hän heittäynyt pitkäkseen penkille.”

Aho havainnollistaa kuvaustaan pitkällä jaksolla suoraa esitystä, dialogiakin. Tyylivalinta tulee ymmärrettäväksi siitä käsin, mitä Leevi Valkama toteaa dialogista realististen kirjailijoiden suosimana esitysmuotona. Tuo esitysmuoto osoittaa realistien tarvetta ”objektivoivaan havainnollisuuteen”. Se, mitä Valkama (1983, 203) sanoo dialogista kaunokirjallisuudessa, pätee pitkälle myös journalisti Ahoon ja hänen Orjamarkkinat-juttuunsa: ”Se [dialogi] palveli arki-illuusion luomista, siis jokapäiväisten tilanteiden hahmottamista jokapäiväisin keinoin. Se dramatisoi luontevalla tavalla. Sen avulla voitiin välittää myös asiaa ja pohdiskella ilman tietoisien tyyllitelyn ilmettä.”

Realismin aikana kiinteä yhteys, ehkä aikamoinen ykseyskin, kirjallisuuden ja sanomalehtijournalismin välillä oli ilmiselvää. Turhaa ei ole tästäkään näkökulmasta tuon ajan puhe ”sanomakirjallisuudesta”.

Ahon sosiaalireportaasin loppukohtauksessa ”puolisokea eukko” kuljetetaan paikalta kerkassa, ja hänen kaksi lastaan seuraavat ilmeisesti vieressä. Aho välittää reportaasiinsa myös kadunvarsikatselijoiden sosiaalista närkästystä. ”Paljoko noista elätistäsi rikastuit?”, joku katsoja heittää ostamiaan ihmispoloja pois kuljettavalle.

Sittemmin suomalaisetkin reporterit ovat jo vuosikymmeniä käyneet havainnoimassa ihmisten hätää jopa maapallon toisella puolen. Aholle riitti oma kotikaupunki – jo siellä hän näki pöyristyttäviä asioita. ”Enkä ole taipuainen myöskään peruuttamaan päällekirjoitusta, joka sanoo tällaista ihmisten kauppaamista orjamarkinoiksi”, hän päättää juttunsa.

Reportaasin kehitystä ajan kehikossa kuvaa myös se, että Agathon Meurman, suomalaisen puolueen vaikutusvaltainen valtiopäivämies, kyseenalaisti ankarasti realistisen hahmottamistaan. Se lienee näyttänyt hänelle miltei ajan sosiaalipornona. Meurmanissa suorastaan ruumiillistui realismiin varauksellisesti suhtautunut rintama (Tiirakari 1999, 16–22). Ja jos Meurman ja hänen leirinsä eivät ymmärtäneet realistista kirjallisuutta, jonka näkyvimmat soihdut olivat aluksi Aho ja Canth, niin miten he olisivat ymmärtäneet myöskään modernia reportaasia, realistisen kirjallisuuden sisarta?

Niin kirjallinen realismi kuin naturalismikin olivat romantiikan perillisiä. ”Realistisen tai naturalistisen romaanikirjailijan tutkimusmatka Lontoon tai Pariisiin slummeihin oli verrattavissa roman-

tikkojen kaukomatkoihin”, Olli Mäkinen (2006, 95–105) kirjoittaa. Hän operoi myös latinalaispe-
räisellä käsitteellä pauperismi, joka tarkoittaa köy-
hydessä elämistä. Orjamarkkinat-juttuakaan ei ole
väärin tulkita pauperismin kuvaukseksi.

Venäjän vallan viimeiset vuosikymmenet olivat
täynnään kiitollisia kohteita sosiaalireportaasin
tekijöille. Pelkään pahoin, että tarkkakaan hara-
vointi ei kuitenkaan pystyisi nostamaan esiin kov-
vin vakuuttavaa esimerkkiaineistoa toteutuneista
sosiaalireportaaseista. Reportaasi juttutyypinä
kyllä teki noina aikoina tuloaan Suomessa laa-
jemminkin, kuten Päivälehden historiankirjoi-
tuksesta voi päätellä (Rytkönen 1946). Reportte-
reja kiinnostivat ainakin 1800-luvun lopulla ja
1900-luvun aivan alussa enemmän erilaiset tek-
niikan ihmeet. Kuvattiin esimerkiksi Suomen en-
simmäisen jäänmurtajan tuloa Helsinkiin (Lei-
no-Kaukiainen 1988, 607–608, 626), ajelua säh-
köistetyssä raitiovaunussa (ks. Sirkkunen 1998)
tai matkaa uudella Tornion radalla. Jutuissa oli
usein kepeitä huomautuksia, ja ne oli varustet-
tu nimimerkein.

Alli Rytkönen (1946, 132–135) luettelee lisää
Päivälehden reportaasin, yhden ”uudenaikaisen
journalistisen työmuodon”, aiheita: ”Valtiopäi-
vien aikoihin käytiin joukolla kurkistelemassa
säätysten katsojaparviltä saliin –. Toisinaan pis-
täydyttiin jossakin helsinkiläisessä iltamassa, va-
rieteessä, konsertissa; toisinaan kiivettiin Tähtitorninmäelle tekemään havaintoja kaupungin
kasvojen muuttumisesta. Milloin oli tulossa syk-
syiset kalamarkkinat, milloin herätti reportterin
huomiota ’297 numeron’ äänekäs esittely Ken-
nel-klubin koiranäyttelyssä.”

Toki vakavaakin reportaasikuvausta oli. Esi-
merkiksi Eino Leino kirjoitti Helsingin Sano-
miin laajan ja voimakkaasti eläytyneen kuvauk-
sen suurlakkoviikon tapahtumista marraskuussa
1905. Tämä juttu edustaa Pirkko Leino-Kauki-
aisen mukaan ”vakavampaa reportaasityyliä”, ja
se julkaistiin lehdessä ”arvostetummalla paikalla
kuin kevyemmät kuvaukset”.

Lehdet keskittyivät voimakkaasti valtiollisen
kehityksen seurantaan. Suomen valtio loi raken-
teitaan, ja olihan ajan valppaan journalistin luota-
tava päivä päivältä katseensa siihen, miten kul-
loinkin tuulee idän suunnalta. Yhtä kaikki, sen-
kin kysymyksen voi heittää, olisivatko maamme
yhteiskunnalliset jännitteet pysyneet 1900-luvun
alussa paremmin aisoissa, jos lehdistö olisi kyen-
nyt vakuuttavammin välittämään tiedoksi kaiken

sen puutteen ja hädän, joka suurten ihmismasso-
jen elämää noihin aikoihin hallitsi?

Sosiaalireportaasi 1930-lukulaisittain

Seuraavat mielenkiintoiset hypähdykset suoma-
laisessa sosiaalireportaasin kehityksessä näyttä-
vät otetun 1920- ja etenkin 1930-luvulla. Sano-
malehdet olivat sitten Ahon käsitellyn reportaas-
sin monin tavoin kehittyneet, mikä loi edellytyk-
siä visuaalisestikin näyttävämmille reportaaseille.
Otsikot olivat kehittymässä vaatimattomista yksi-
palstaisista kuiskauksista monipalstaisiksi ja -rivi-
siksi huudoiksi. Palstoille alettiin saada sanoma-
lehtipainojen kohopainotekniikallakin kelpo va-
lokuvia. Moderni taittokin jo alkoi orastaa, aina-
kin pääuutis- ja sunnuntaisivuilla.

Esimerkiksi Helsingin Sanomien Armas Kauha-
nen eli Kuha saavutti (Brotherus 1973, 87) kiel-
tolain aikana ansaittua mainetta pirtureportterina.
Vuoden 1932 Mäntsälän kapinaa seurasivat Hel-
singin Sanomien toimittajat ja valokuvaajat paikan
päältä: Raimo Salokankaan (1987, 379, 385–386)
sanoin kuvaus oli joskus ”tunnelmaa tiikkuva”. Sa-
mana vuonna 1932 Helsingin Sanomien edustaja
seurasi (Vuoristo 1989, 37) osan aikaa, kun Wäinö
Bremer lensi Helsingistä Kapkaupunkiin.

Vakavia sosiaalireportaaseja löytää noilta ajoil-
ta kenties eniten Suomen Sosialidemokraatista.
Yhden esimerkin tarjoaa lehden 3.2.1933 ilmes-
tynyt numero. Ajalle ominaisen monikerroksisen
otsikkopatterin pääotsikko pohjustaa: ”Mitä ta-
pahtuu varatyömailta?” Ja kakkosotsikko täsmen-
tää: ”Onko ihmisiä pakkotyössä Suomen pääkau-
pungin äärellä?” Jutun taustalla ovat tietenkin
ajan vakavat taloudelliset realiteetit. Suomen vai-
keimmat pulavuodet olivat 1930 ja 1931, ja suh-
dannekäänne parempaan tapahtui syksyllä 1932
(Salokangas 2003, 671). Moni löysi itsensä ajan
ns. varatyömailta, kuten Sosialidemokraatin ju-
tun kohdehenkilöt. He olivat rakentamassa Es-
poossa Helsingin ja Turun välistä uutta maantietä,
kuten Sosialidemokraatin historiaa tutkiskel-
lut Seppo Halminen (1995, 48–50) tietää.

Sosialidemokraatin reportteri matkasi työmie-
sten mukana paikan päälle linja-autolla, joka lähti
Helsingin rautatienraiteelta. Kuin Aho Orja-
markkinat-reportaasissa ikään tämäkin reportteri
pohtii bussissa istuessaan syntyjä sosiaalisia sy-
viä: ”Maksetaanko perillä minkäänlaista palkkaa”.
Tullaan perille, ja muutama töihin tulija käy kes-

kustelun työnjohdon edustajan kanssa: ”Myllystäkö ne sinut lähettivät?” kysäisee joku pomo väliin. ”Niin”, jatkaa vanhin harvukseen, ”sieltähän ne lähettivät”. Reportterit hoksaa myllyn tarkoitavan työnvälitystoimistoa.

Sitten siirrytään havainnointiin. Varatyömaan raju todellisuus käy oitis selväksi. Tie- ja vesirakennushallituksen autoa kohden kävelee pari miestä, joista toisella on selässään kolmas; häntä kannetaan autoon. Reportteri havaitsee: ”Kannettavalla, kovin nuorella miehellä, on toinen jalka veressä. Jotakin tukkua siihen on kääritty, mutta verinen jälki on sittenkin jäänyt tielle. Mies hymyilee vain autoon asetettaessa, vaikka tuskat ilmeisesti ovat suuret.”

Selvää, että mies on lyönyt kirveellä jalkaansa. Samaten reportteri kuulee, että ”edellisenä päivänä oli myös sattunut tapaturma”, kun ”jonkun laturin käsien ulottuvilla oli panos räjähtänyt”. Toimittaja jatkaa räppimistä talvisessa metsässä ja havaitsee verisiä jälkiä, jotka ovat peräisin siitä, kun kirvestapaturman uhria oli kuljetettu ihmisten ilmoille. Toimittaja paitsi havainnoi myös jututtaa vastaan osuvia työläisiä. Hän kuulee, että janoonsa työmiehet joutuvat juomaan suovettä ja ihmettelee, ”eikö valtion työmaalla tunneta lakia, joka määrää, että siellä on oltava puhdasta juomavettä saatavana”.

Hän kuulostelee, millaisia ovat palkat. Ilmenee, että ne paitsi ovat pienet myös epämääräisesti määräytyvät. ”Eräs mies oli viikkoansionaan saanut 46 markkaa. Ruoka- ja asunomenoihin olisi mennyt 47, joten markka puuttui.”

Paluumatkalla saa reportteri vielä tietää, että joku miehistä oli edellisenä päivänä pudonnut suonsilmään eikä pari työtoveria tahtonut millään saada häntä ylös. Miehen oli kiireesti mentävä parakille lämmittelemään ja vaihtamaan alusvaatteita. Mutta vara-alushousujapa kuulemma ei ollut, ja muutenkin piti seuraava päivä olla rukulissa. Palkatta tietenkin.

Työmiesten olojen surkeus jatkui työpäivän jälkeenkin. Ruoka on kallista, joten sitä joutui ostamaan velaksi ja jopa vielä pitkään jonottamaan. Kotiin päästyään nimetön reportteri pohtii mieteliäänä kuin Juhani Aho konsanaan Kuopion orjamerkinat koettuaan: ”Onko heidän välttämättä lähdeittä kerjuulle tai ehkä heikompileuontoisten pahimmassa tapauksessa rikosten tielle? Kenkään ei tähän kehoita, vielä vähemmän me, mutta me vain kysymme. En usko, että kaikki, jotka nytkin ovat pois tulleet, olisivat työhaluttomia.

Millä he elävät? Ovatko he kadotuksen kansaa, jonka yhteiskunta on tyyten hylännyt?”

Ilmaisu ”kadotuksen kansa” oli syöpynyt Sosialidemokraatin monien lukijoiden mieleen varmaan Jack Londonin tuolla nimellä suomennetusta yhteiskuntakriittisestä romaanista. Alkuteos ilmestyi 1903 ja suomennos 1922 (Mäkinen 2006, 100). Närkästyneen reportterin otsikkoilmaisu kadotuksen kansasta tuo mieleen indignaatiorealismia.

Yhtä kaikki, neljännen valtiomahdin tomerrallesi esiintymisellä oli merkitystä. Halmisen mukaan varatyömaajuttu herätti huomiota ja sai aikaan parannuksia noiden tietä rakentavien työoloihin. Olihan Sosialidemokraatti sentään merkittävän oppositiopuolueen merkittävä päääänkannattaja. Oli kuin olisivat kuvaannollisesti sen ajan Karpon kamerat olleet paikalla. Itse juttu kyllä oli kuvaton, mikä selittyy moninaisilla resurssieroilla eli sillä, että Sosialidemokraatti oli noihin aikoihin isompiinsa, kuten Helsingin Sanomiin, Uuteen Suomeen, Karjalaan, Turun Sanomiin ja Aamulehteen, verrattuna vain korkeintaan keskisuuri lehti.

Pula-Suomen raportteja Sosialidemokraatti julkaisi Halmisen mukaan toistuvasti. Ja epäilemättä nyt esitellyn kaltaisia sosiaalireportaaseja löytää sanomalehdistä jo ennen 1930-lukuakin. Sosialidemokratinkin mainitaan (Wiksten 1977, 8) julkaisseen esimerkiksi jo 1920-luvun puolivälissä työpaikkajutun Helsingin Nikolainkadun (nykyisen Snellmaninkadun) postin surkeista työoloista pääotsikolla ”Kurjissa oloissa työskentelevä ammattikunta”.

1930-luvun alusta voi tietyömaareportaasin ohella kuvaavana esimerkkinä mainita Sosialidemokratissa talvella 1933 julkaistun reportaasin ”Pääkaupungissa kymmeniä salakapakoita”. Alaotsikko täsmentää: ”Pirtu virtaa yhä Sörnäisissä, Vallilassa, Hermannissa, Kalliassa ja Eirassa”. Neljäs otsikkotaso kertoo, että aidosta reporttaasihavainnoinnista on kyse: ”Lehtemme edustaja vierailulla maanalaisissa pirtuluolissa”.

Sosialidemokraatti ei siis jättänyt pirtureportaaseja Helsingin Sanomien ja Kuhan yksinoikeudeksi.

Sosiaalireportaasi tätä nykyä?

Vakava sosiaalireportaasi ja poikamainen seikkailureportaasi ovat eläneet, ja elävät, rinta rinnan.

Aamulehden Matti Kuusela – yksi 1990-luvulla alkaneen reportaasi-renessanssin nostattajia – on yhdistänyt näitä molempia. Pääpaino hänen työssään on kuitenkin ollut ylivertaisesti vakavassa. Esimerkiksi jo ensimmäisessä suuressa ulkomaanreportaasisaanssa vuonna 1997 Kuusela – matka- ja työkumppaninaan valokuvaaja Raine Lehtoranta – halusi avata suomalaiset näkemään, miltä elämä kehitysmaissa voi näyttää turistirantojen ulkopuolella. Etenkin kolmiosaisen reportaasisarjan ykkösosan petaus oli mahtava: Aamulehden vuoden 1997 syyskuisen 48-sivuisen sunnuntainumeron sivutilasta se vei kymmenennen osan. Sarjan ensimmäisen osan pohjustus kiteyttää: ”Etiopia, maailman köyhin maa, kamppailee niin kuivuuden kuin aids-orpojen kanssa. Mutta Etiopia on myös maailman vanhin maa: täynnä sivistystä ja ihmisen historiaa.”

Kuuselan suosimaa lajia voisi kutsua globaaliksi sosiaalireportaasiksi. Samaa on harrastanut myös vaikkapa Anu Nousiainen, joka on kirjoittanut myös itse reportaasigenresta (Nousiainen 1998).

Reportaasin tietty renessanssi kytkeytyy sanomalehtien aivan uudenaikaisiin kuvankäyttömahdollisuuksiin. Aamulehti ja Keski-suomalainen ylsivät ensimmäisinä suomalaislehtinä täysnelivärisyyteen jo vuonna 1994. Reportaasi, sosiaalireportaasikin, on täten yhä enemmän kuvareportaasia (vrt. esim. Vanhanen 2004). Periaatteessa uudenaikaiset visualisoinnin mahdollisuudet suovat upeita mahdollisuuksia myös sosiaalireportaasille. Mutta miten mahtaa käytännössä käydä? Pessimisti voi nähdä tilanteen niinkin, että nyt palataan keskiajalle ja sen ajan kirkkomaalauksiin, eli kuva syö sanan. Ulkoasujournalismin luvattuna aikana juttu kutistuu pahimmillaan jonkinlaiseksi pidennetyksi kuvatekstiksi – joka sekun on pohjimmaltaan osanen yhä vain keskeisemmän sijan ottavaa visualistiikkaa.

KIRJALLISUUS

- BECH-KARLSEN, JO: Avisreportasjen. 2. opplag. Oslo: Universitetsforlaget, 1986
- BROTHERUS, HEIKKI: Eljas Erkko, legenda jo eläessään. Helsinki: WSOY, 1973
- EHRENREICH, BARBARA: Nälkäpalkalla. Helsinki: WSOY, 2003
- ENNALA, VEIKKO; LIIMATTA, TOMMI (toim.): Lastenisiä on veljeni ja muita lehtikirjoituksia. Helsinki: WSOY, 2007
- HALMINEN, SEPPO: Leipää ja työtä vailla (1931–1935). Teoksessa: Halonen, Jukka (toim.): Matkan jatku-

Uuden vuosituhatosen puolella Aamulehti (2006) on ansiokkaasti kuvannut, millaista oli tamperelaisen Koukkuniemen, Pohjoismaiden suurimman vanhainkotiyksikön arki hoitajavaheen ankeina päivinä. Helsingin Sanomat (2005) nosti tunnustuksen ansaitsevalla tavalla esiin 80-vuotiaan helsinkiläisrouvan tapauksen: puolituhatta alati vaihtuvaa omahoitajaa lyhyehkössä ajassa. Epäilemättä muista maakuntalehdistä löytyäisi vastaavanlaisia esimerkkejä. Sähköisestä mediasta puheen ollen, Hannu Karpossa oli paljon sosiaalireportteria. Mutta missä ovat uudet karpot?

Miksikään journalismin valtalajityypiksi sosiaalireportaasia ei voikaan nostaa. Pelottaako sanomalehtiä tai mediaa yleisemminkin sosiaalipor-notuuteiksi leimautuminen? Vai onko yksinkertaisesti niin, että keskiluokkainen journalistikunta ei kunnolla edes näe sinne, missä mediaseksitön puute ja hätä luuraavat?

Olisi mielenkiintoista tietää, mikä vetää tämän päivän nuoria toimittajiksi. Asustaako heissä yhä se klassinen maailmanparantaja? Vai halutaanko toimittajiksi enimmältään siksi, että näin pääsee julkimoiden rinnalle ja ehkä jopa julkimoksi itsekin?

Tutkivaa journalismia ympäröi Watergate-henkinen sädekehä, sosiaalireportaasia ei ehkä niinkään. Vaikka nämä kaksi voi toki jopa yhdistää: tutkivaa journalismia sosiaalisista epäkohdista ja vastaavista.

Barbara Ehrenreichin (2001, suom. 2003) dokumentaariteos ”Nälkäpalkalla” osoitti viimeksi, että sosiaalireportaasi voi olla jopa maailmanlaajuinen myyntimenestys. Kirjailijahan kokeili, miten hyvin – tai huonosti – ihminen selviytyy USA:ssa hengissä minimipalkalla. Kannustaisiko tämä reportaasikirja muitakin maailmanparantajournalisteja?

essa. Työmies – Suomen Sosialidemokraatti – Demarin satavuotistaival. Helsinki: Kustannus Oy Demari, 1995

HELSINKI SAKARI TOPELIUKSEN KUVAAMANA. Helsingin historyyhdistyksen vuosikirja III. Helsinki: Helsingin historyyhdistys, 1940

HULTÉN, BRITT: Undersöka, berätta, förändra! Teoksessa: Hultén, Britt: Förändra verkligheten! Det sociala reportaget från Zola till Zaremba. Stockholm: Ordfronts förlag, 1995

KINNUNEN, MATTI: Sanan valtaa Kallaveden kaupungissa. I. Kuopion sanomalehdistön historia 1844–

1917. Kuopio: Savon Sanomain Kirjapaino Oy, 1982
- LEINO-KAUKIAINEN, PIRKKO: Kasvava sanomalehdistö sensuurin kahleissa 1890–1905. Teoksessa: Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905. Suomen lehdistön historia 1. Kuopio: Kustannuskiila Oy, 1988
- MÄKINEN, OLLI: Pauperismi: kuvauksia köyhyydestä. Teoksessa: Hypén, Kaisa (toim.): Fiktioita! Levottomat kirjat ja kirjaston arki. Helsinki: BTJ Kustannus, 2006
- NIEMI, JUHANI: Juhani Aho. SKS:n toimituksia, 414. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1985
- NOUSIAINEN, ANU: Reportaasin renessanssi. Teoksessa: Kantola, Anu & Möre, Tuomo (toim.): Journalismia! Journalismia? Helsinki: WSOY, 1998
- NUMMINEN, JUHA: Tarina A-lehtitalosta. Helsinki: A-lehdet Oy, 2003
- PANETH, DONALD: The Encyclopedia of American Journalism. New York: Facts on File Publications, 1983
- RYTKÖNEN, ALLI: Päivälehden ulkonaiset puitteet ja kirjalliset profilit. Päivälehden historia II. Helsinki: Sanoma Oy 1946
- SALOKANGAS, RAIMO: Puoluepolitiikka ja uutisjournalismi muuttuvilla lehtimarkkinoilla. Teoksessa: Ny-

- gård, Toivo & Salokangas Raimo: Sanomalehdistö suurlakosta talvisotaan. Suomen lehdistön historia 2. Kuopio: Kustannuskiila Oy, 1987
- SALOKANGAS, RAIMO: Itsenäinen tasavalta. Teoksessa: Suomen historian pikku jättiläinen. 7. painos. Helsinki: WSOY, 2003
- SIRKKUNEN, ESA: Sähköraitiotievaunussa. Matkoja tekstistä kontekstiin (ja takaisin). Tiedotustutkimus 21 (1998): 3, 54–65
- TIIRAKARI, LEENI: Miten Minna Canthia luettiin? Teoksessa: Suomen kirjallisuushistoria 2. Järkiuskosta kapinaan. SKS:n toimituksia, 724:2. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1999
- TOMMILA, PÄIVIÖ: Yhdestä lehdestä sanomalehdistöksi 1809–1859. Teoksessa: Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905. Suomen lehdistön historia 1. Kuopio: Kustannuskiila Oy 1988
- VALKAMA, LEEVI: Proosan taide. Viisi tutkielmaa. Helsinki: WSOY, 1983
- VANHANEN, HANNU: 10 + 1 puheenvuoroa kuvareportaasista. Helsinki: Sanomalehtien Liitto, 2004
- WIKSTEN, ERKKI: Sirkuskatu 3. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Kansanvalta, 1977
- VUORISTO, PEKKA: Päin suuria ja vaikeita aikoja. Päivälehti – Helsingin Sanomat 1889–1989. Helsingin Sanomien kuukausiliite 10B/1989.

Uusia julkaisuja

Tiedustelut ja tilaukset: **Stakes/Asiakaspalvelu**
 puh. (09) 3967 2190 klo 9–15
www.stakes.fi/kirjakauppa
 Toimitusmaksu kotimaassa 6 € ja ulkomaille 10 €.

Minna Autio, Kirsi Eräranta & Sami Myllyniemi (toim.)
Polarisoitunut nuoruus

Meneekö valtaosalla nuorista hyvin samalla kun pienelle osalle kasautuu erilaisia ongelmia, pahoinvointia ja vahingollista käyttäytymistä? Nuorten elinolot -vuosikirja 2008 tarttuu tähän kysy-

mykseen, josta on keskusteltu viime aikoina niin politiikassa, mediassa kuin tutkimuksessakin. Nuorten elinolojen mahdollista polarisaatiota pohditaan useista eri näkökulmista. Vuosikirjassa tarkastellaan mm. nuorten osallistumista, prosesseja, jotka voivat horjuttaa heidän hyvinvointiaan sekä erilaisten yhteiskunnallisten toimijoiden roolia nuorten tilanteiden määrittelijöinä, tuottajina ja muuttajina.

Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisoasiain neuvottelukunta ja Stakes

2008 197 s. 25 € tilausnumero M265

Tuija Kotiranta
Aktivoimisen paradoksit

Tässä väitöskirjassa työttömien aktiivointia tarkastellaan työttömien itsensä näkökulmasta.

Tutkimuksessa haetaan vastausta siihen, millaisilla käsitteillä aktiivointi-ilmiotä voisi paremmin tarkastella, ymmärtää ja kuvata.

Aktivoimisen paradoksit -tutkimus perustuu osallistuvaan havainnointiin aktiivointikursseilla ja kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain arviointitutkimukseen. Tutkimuksen teoreettisena aineistona on käytetty eri tieteenalojen, erityisesti filosofian piirissä aktivoitumisesta, elämänvoimasta, voimaantumisesta ja näiden lähikäsitteistä eri aikoina käytyä keskustelua.

Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 335:2008

2008 217 s. 28 € tilausnumero M263